

Շիրակի հայագիտականը ծանր կորուստ կրեց: Գիտական ու մանկավարժական լեցուն կյանքին անժամանակ հրաժեշտ տվեց արվեստաբան, մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Լաուրա Աթանեսյանը: Դժվար է հաշտվել ինքնատիպ անհատականությանը ու կենսահաստատությանը աչքի ընկնող, իր գործին ու ընկերներին անմնացորդ նվիրված շենշող մարդու այլևս չգոյության տխուր փաստի հետ:

Լ. Աթանեսյանը ծնվել է 1950թ. Լենինականում: Ավարտել է Մ. Նալբանդյանի անվան մանկավարժական ինստիտուտի բանասիրական ֆակուլտետը: Ներքին մղումով ու ոգու կանչով նա բանասերի իր մասնագիտությունը զուգորդում է գեղեցիկ արվեստին՝ հեռակա ուսանելով ժողովրդական համալսարանում, և ձեռք է բերում արվեստաբանի մասնագիտություն, որն էլ դառնում է նրա կենսագործունեության առանցքն ու էությունը: 1969թ-ից դասավանդում է Լենինականի Մ. Մերկուրովի անվան նկարչական դպրոցում, 1998թ-ից՝ Մ. Նալբանդյանի անվան մանկավարժական ինստիտուտի կերպարվեստի ամբիոնում՝ վարելով արվեստի պատմության դասընթացը, իսկ 2004թ-ից մինչև իր կյանքի ավարտը նա այդ նույն ամբիոնի վարիչն էր:

2005թ.-ից Լ. Աթանեսյանը ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտություն-

ների կենտրոնում ծավալում է արվեստաբանական-գիտական գործունեություն, որն ամբողջությամբ նվիրել էր Շիրակի գեղարվեստին, մասնավորապես XIX-XX դդ. շիրակյան գեղանկարչությանը, գրում է բոլոր այն նկարիչների մասին, որոնք հարստացրել են Շիրակի գեղարվեստի պատմությունը: Վերջինիս արժեքավորման մեջ նա իրավամբ կարևորում էր ոչ այնքան գեղարվեստական հոսանքների ու միտումների բազմատեսակությունը, որքան ազգային կերպարվեստի ավանդույթների շարունակականությունը:

Յուրաքանչյուր արվեստագետի (Ս. Մերկուրով, Գ. Բրուտյան, Ա. Հովհաննիսյան, Ռ. Աթոյան, Հ. Անանիկյան, Ա. Պապոյան, Վ. Խաչատրյան, Ս. Մկրտչյան և այլք) հոգևոր ժառանգությունը, դիմանկարային բոլոր դիտարկումներն ու բնութագրերը նա քննում էր ժամանակի ու ավանդույթների փոխհարաբերությունների համատեքստում: Նորարարության և ավանդույթի հիմնախնդիրը գլխավորն էր նրա տեսական մեկնաբանություններում: Յուրաքանչյուր արվեստագետի ստեղծագործությունների ոճական բնութագրի մեջ նա ընդգծում էր ամենաբնորոշը, ամենատիպականը, նաև՝ խիստ անհատականը:

Նրա երեք տասնյակից ավելի աշխատանքներում առկա են հայ և համաշխարհային կերպարվեստի խոր իմացությունը, արվեստագետների ոճի և բովանդակային նրբերանգների եզակի ընկալումն ու դրանց տեսական խորը իմաստավորումը:

Լ. Աթանեսյան արվեստաբանը մեծ սիրով ու նվիրումով բազմիցս էր հանդես գալիս իրրն երիտասարդ նկարիչների ցուցահանդեսների կազմակերպիչ խանդավառելով ու լիցքեր հաղորդելով նրանց ստեղծագործական ինքնահաստատման իրենց ճանապարհին:

Ազնիվ մարդու, նվիրյալ ընկերոջ հիշատակը պայծառ ու խնկելի կմնա մեր սրտերում:

Հ. Հարությունյան
ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոնի
գիտքարտուղար

«Գիտական աշխատություններ»
ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոն; խմբ.՝
Ս.Հայրապետյան, -Գյումրի: 2015, հատոր
XVIII, 266 էջ:

Լույս տեսավ ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» ժողովածուի XVIII հատորը՝ 16 տպագրական մամուլ ծավալով, պրոֆ. Ս.Հայրապետյանի ընդհանուր խմբագրությամբ:

Հատորում տեղ են գտել հայագիտության, շիրակագիտության տարբեր ոլորտներում տարվող արդի ուսումնասիրությունների արդյունքներ 31 հոդվածներում, հրապարակումներում ու հաղորդումներում:

«Շիրակի կուրարաքայան մշակույթի դամբարանների մարդաբանական նյութերը» հոդվածում (Ա.Խուդավերդյան, Լ. Պետրոսյան, Հ. Խաչատրյան, Լ. Եզանյան) գիտական շրջանառության մեջ են մտցվում Լանջիկի, Քեթիի և Կապսի մարդաբանական նյութերը: Աշխատանքում փորձ է արվել համալիր ձևով ներկայացնել Շիրակի դաշտի կուրարաքայան մշակույթը կրողների մարդաբանական յուրահատկությունները և միջավայրի էկոբիոլոգիական ու սոցիալական հանգամանքների ադապտացիոն հնարավորությունները: Կուրարաքայան մշակույթի ծիսական խնամքի և շիրակի խորհրդանշական իմաստների տիրույթում են. եռանկյունին՝ իգականի, ուղղանկյունը՝ արականի: Շիրակի երկրագիտական թանգարանի և Հալեի համալսարանի հայ-գերմանական համատեղ հնագիտական արշավախմբի (Հ.Խաչատրյան, Լ. Եզանյան, Լ. Պետրոսյան, Ա. Ֆուրթվանգլեր, Թ. Նեուսեր, Դ. Մաուերմա) կողմից շարունակված Ագատանի ու շրոնգ-երկաթի լայն տարածման ժամանակաշրջանների հնավայրի 2014թ. պեղումների արդյունքները ցույց են տվել, որ այստեղ գործ ունենք թաղման մի նոր ձևի՝ ժայռափոր թաղումների հետ: Շիրակից հայտնի ուրարտական դարաշրջանի գոտիների զարդամոտիվների դասակարգմանն ու բնութագրին է անդրադարձել Ի.Ավագյանը:

Եփրատի վերին հոսանքի շրջանից հյուսիս Բ.ա. 12-րդ դարից մինչև Բ.ա. 7-րդ դարը վկայված է ասորեստանյան Դայանի ուրարտական Դիաուխի երկիրը, որն իր կազմի մեջ էր առնում մի շարք առանձին ցեղային երկրներ: Ա.ՄԻնասյանի հոդվածի նյութը Հայկական լեռնաշխարհի ամենաուժեղ ցեղային միություններից մեկի ուսումնասիրությունն է:

Ս. Պետրոսյանի հոդվածները հայոց հնագույն շրջանի պատմության տեղանունների ու պաշտամունքային գրությունների քննությանն են նվիրված: Համաձայն դրանց՝ հնագույն Ադիոլտի և Արագածոտնի Չորիս անունները և դրանց իմաստակից մյուս տեղանունները Հայկական լեռնաշխարհի առանձին շրջանների տնտեսության մեջ խաղողագործության և գինեգործության առաջատար ճյուղեր լինելու վկայություններն են:

«Բժագրեր» - ժայռապատկերները քարայծի և դիցայծի պաշտամունքների տեսանկյունից՝ հոդվածում, էլնելով այն իրողությունից, որ հնդեվրոպական հնագույն գրությունը եղել է ժայռափոր պատկերագրությունը, հեղինակը եզրակացրել է Հայկական լեռնաշխարհի ժայռերին հնդեվրո-

պատկերները քարայծի և դիցայծի պաշտամունքների տեսանկյունից՝ հոդվածում, էլնելով այն իրողությունից, որ հնդեվրոպական հնագույն գրությունը եղել է ժայռափոր պատկերագրությունը, հեղինակը եզրակացրել է Հայկական լեռնաշխարհի ժայռերին հնդեվրո-

պական տեղաբնիկ ցեղերի կողմից նախ օր- սիրիանե, ապա մետաղե ծայրակալով գրո- ցի միջոցով արված փորագիր «իծագրեր»- ժայռապատկերներն են դարձել հիմքը հայկական, թերևս նաև մյուս հնդեվրոպա- կան ժողովուրդների, մեհենագիր գրու- թյունների:

Հայ միջնադարյան պատմության խնդիրներին են նվիրված Լ.Պետրոսյանի՝ «Մի մանրանկարի նորովի մեկնաբանման փորձ», Ա.Ակոպովի՝ «Տայքի կյուրապաղա- տությունը հարավկովկասյան աշխարհա- քաղաքական գործընթացներում (X դարի II կես)» հոդվածները:

Հատորի ավանդական խորագրերը մշտապես կապված են շիրակագիտության տարբեր ոլորտներին: Այստեղ հրապարակ- ված են Ա.Հայրապետյանի՝ «Արևելահայ մամուլն Առաջին աշխարհամարտի տա- րիներին Ալեքսանդրապոլի գավառում հաստատված գաղթականության մասին», Կ.Ալեքսանյանի՝ «Մայիսյան իրադարձու- թյուններին վերաբերող մի փաստաթղթի հետքերով», Հ.Հարությունյանի՝ «Ժողովր- դական երգի արդի դրսևորումները Շիրա- կում», Ա.Բոյաջյանի՝ «Բուսաբուծությունը Շիրակում 1920-1930-ական թթ.», Թ.Աղան- յանի «Աղետների ազգաբանական հետազո- տության հիմնախնդիրները», Ա.Մաթևոս- յանի «Գյումրեցի պատանի ծանրորդները Եվրոպայի 1996-2000 թթ. առաջնություն- ներում» հոդվածներն ու հաղորդումները:

Հայոց Մեծ եղեռնի 100-ամյա տարելի- ցը հատորում ներկայացված է ազգագրա- կան-գրականագիտական, էթնոհոգեբանա- կան դրույթներով: Այսպես. Ռ.Հովհաննիս- յանը ներկայացրել է «Հայի ոգու հետեղեռն- յան կենսաշարժը Հակոբ Հարությունի «Կա- պույտ հագ» գրքում», Կ.Բագեյանը՝ «Ար- հեստները՝ Հայոց ցեղասպանության հա- մատեքստում», Կ.Սահակյանը՝ «Ցեղասպա- նություն. երրորդ սերունդ /Անտոնիա Արս- յանի վեպերի հիման վրա/»:

Հատորում տեղ են գտել նաև ազգա- գրական, լեզվաբանական, քաղաքագիտա- կան, ինչպես նաև դասավանդման մեթոդա- բանությանն առնչվող հրապարակումներ:

Հատորը եզրափակվում է «Գիտական լրատու» խորագրի բազմաբովանդակ տե- ղեկատվությամբ, նաև՝ հրատարակված նյութերի անզլերեն ամփոփումներով:

2016թ. սեպտեմբերի 24-25-ին Գյում- րիում գումարվեց «Շիրակի պատմամշա- կության ժառանգությունը. հայագիտու- թյան արդի հիմնախնդիրներ» թեմայով մի- ջազգային 9-րդ գիտաժողովը, որը կազմա- կերպել էր ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնը: Գի- տաժողովը նվիրված էր ՀՀ անկախության 25-ամյակին: Ավանդաբար շիրակագիտու- թյան վերջին շրջանի ձեռքբերումներն ու խնդիրներն արծարծող այս գիտաժողովը այս անգամ մասնակիցներին հնարավորու- թյուն էր ընձեռել անդրադառնալու նաև հայագիտության արդի այլ հիմնախնդիրնե- րի, քանի որ գիտաժողովի թեմատիկ շրջա- նակներում ներառված էին հայագի- տության բոլոր ոլորտները:

Գյումրիում ավանդաբար հրավիրվող այս գիտաժողովները ՀՀ ԳԱԱ նախագա- հության և ՀՀ ԿԳՆ գիտության պետական կոմիտեի աջակցությամբ վերջին շրջանում ձեռք են բերել միջազգային կարգավիճակ, նպատակ են հետապնդում հայտածել Հա- յաստանի հյուսիսի, մասնավորաբար պատմական Շիրակի հնագիտական, պատմագիտական, ազգաբանական ու բա- նագիտական ուսումնասիրության ժամա- նակակից մակարդակը, բացահայտել տա- րաբնույթ հետազոտությունների իրակա- նացման գործում առկա հիմնախնդիրները, առաջադրել ու քննարկել ուսումնասիրվող վիճահարույց իրողությունների նորովի գի- տական մեկնաբանություններ և հնարավո- րության սահմաններում ուրվագծել հայա- գիտության ընդհանուր համատեքստում

Շիրակի հարուստ ազգագրության, քանահյուսության, պատմության, արհեստների ու արվեստների ուսումնասիրության հետագա ընթացքն ու առաջնահերթությունները 21-րդ դարի առաջին քառորդին:

Այս գիտաժողովին մասնակցում էին 104 գիտնականներ ՀՀ գիտական, կրթական տարբեր ինստիտուտներից, կենտրոններից, բուհերից, ինչպես նաև Ռուսաստանից, Ուկրաինայից, Վրաստանից, Լիբանանից, Լեհաստանից, Գերմանիայից:

Գիտաժողովի քննարկման հանդիսավոր արարողությանը մասնակցում էին հասարակական, քաղաքական գործիչներ, որոնցից ողջույնի խոսքով հանդես եկան Շիրակի հոգևոր թեմի առաջնորդ Միքայել եպիսկոպոս Աջապահյանը, Շիրակի մարզպետ Հ.Միմոնյանը, Գյումրու քաղաքապետ Ս.Բալասանյանը: ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի տնօրեն Ս.Հայրապետյանը, խոսելով Շիրակի պատմամշակութային ծովածավալ ժառանգության տարբեր իրողությունների մասին, կարևորեց այն փաստը, որ վերջին երկու տասնամյակում շիրակագիտությունը անխզելիորեն կապված է նաև Գյումրիում ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի գործունեության հետ:

Անդրանիկ լիագումար նիստում հանդես եկան ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի տնօրեն, ԳԱԱ ակադեմիկոս, պ.գ.դ., պրոֆեսոր Ա.Մելքոնյանը, վաստակաշատ գրականագետ, բ.գ.դ. Դ.Գասպարյանը, Ադիգեյի պետհամալսարանի պրոֆեսոր պ.գ.դ. Ռ.Կանդորը, երաժշտագետ, արվ. թեկն. Հ.Հարությունյանը, ճարտարապետության դոկտոր, ՇՊՄԺ բոլոր գիտաժողովների մասնակից Մ.Հասարայանը, Բերդյանսկի /Ուկրաինա/ պետական համալսարանի դոցենտ, բ.գ.թ. Վ.Շկոլյան:

Գիտաժողովի աշխատանքները ծավալվեցին հինգ մասնաճյուղերում:

Հնագիտություն, մարդաբանություն, վիճակագրություն. Թեմատիկ լայն շրջանակներ էր ընդգրկում հատկապես հնագիտական նյութը. Կուր-Արաքսյան խեցեղեն /Ա. Ազիզյան/, Շիրակի մարզի Սպանդարյան գյուղում հայտնաբերված մ.թ.ա. XI – IX դդ. վերաբերող գտածոներ /Բ.Ավագյան, Ա.Փիլիպոսյան/, Արցախի Տիգրանակերտի անտիկ խեցեղեն /Ա.Գաբրիելյան/, Մեծ Մեպասարի վաղբրոնզիդարյան վանակատից նետասլաքներ /Լ.Եգանյան/, Երևանի հարավային ծայրամասի Աերացիա թաղամասի և Նորագավիթ գյուղի միջև հայտնաբերված Օլդովսյան մշակույթ՝ յուրահատուկ քարե գործիքների համալիրով /Բ. Երիցյան/, IX-X դդ. ջնարակած խեղեցենի պատմաքննական արժևորում /Ա.Ժամկոչյան/, ըստ վաղ միջնադարյան աղբյուրների հայոց ամրությունների տիպաբանական դասակարգման փորձ /Հ. Խաչատրյան/, Ախուրյանի ավազանի ամրաշինական կառույցների մասին պատմագրական նյութի քննություն /Բ. Վարդանյան/:

Հնագետների խմբի կողմից ներկայացվեց նաև Ագատանի հնագիտական հուշարձանը, որը գոյատևել է ուշ բրոնզի 3-րդ փուլից մինչև հելլենիստական ժամանակաշրջանը: Այն հնարավորություն է ընձեռում նույն տեղում դիտարկել մ.թ.ա. 13-րդից մինչև հելլենիստական ժամանակաշրջանի նյութական մշակույթի, ճարտարապետության, շինարվեստի, տնտեսական կյանքի, դամբարանների կառուցվածքի, թաղման ձևերի ու ձեսերի փոփոխություններն ու զարգացումները:

Մարդաբանական նորագույն հետազոտությունների արդյունքները վերաբերում էին Շիրակում ուշ բրոնզի և վաղ երկաթի

ժամանակաշրջանին, ինչպես նաև միջնադարյան Հայաստանի մշակույթին:

Գիտնականները արժարժեցին աղբյուրագիտական նորահայտ մի շարք փաստեր. Օշականի միջնադարյան հուշարձանների, մասնավորապես Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Մսրատյանցի անտիպ մի ձեռագրի մասին խոսեց Ս.Ադամյանը: Մրենի, Անիի, նաև Բջնիի իրավական բնույթի արձանագրությունները, ըստ Ա.Մանուչարյանի, հուշում են, որ 1251թ. բուն Հայաստանում, հավանական է Անի մայրաքաղաքում, հայոց և վրաց ամիրսպասալար Շահնշահ Ա Ջաբարյանի գլխավորությամբ գումարվել է տեղական եկեղեցական ժողով, որտեղ հաստատել են Սսի Բ գումարման կանոնները և կարևորել պայքարը կաշառակերության, անարժան և տարիքային անհամապատասխանությամբ ձեռնադրությունների դեմ: Վերծանելով Հռոմ գյուղում 1861թ. կառուցված եռանավ բազիլիկ եկեղեցու որմերից ԺԹ դարի երեք արձանագրությունները՝ Ա. Հարությունյանը պնդում է, որ դրանք 1826-1828 թթ. ռուս-պարսկական և 1828-1829թթ. ռուս-թուրքական պատերազմների հաղթական ավարտի քարեղեն վկայագրերն են, որոնք իրենց կերպի մեջ եզակի են տվյալ ժամանակաշրջանի համար:

Պատմագիտություն, ժողովրդագրություն
Գիտաժողովի աշխատանքային ծրագրում ներառված էին թեմաներ հայ ժողովրդի պատմության ամենատարբեր շրջանների վերաբերյալ՝ դրանք համալրելով նոր դրույթներով ու փաստերի նորովի մեկնաբանությամբ: Հիմնանյութն, անշուշտ պատմական Շիրակն էր ու հատկապես Ալեքսանդրապոլի գավառը:

XIXդ. վերջերին ցարիզմը որոշակի քայլերի դիմեց Հայաստանյայց եկեղեցու

իրավունքները սահմանափակելու համար: 1903թ. հունիսի 12-ին հաստատված օրենքով եկեղեցուն պատկանող անշարժ գույքն ու ավանդներն անցան պետական համապատասխան նախարարությունների տնօրինությանը: Օրենքն առաջ բերեց աշխարհափյուռ հայության արդարացի ընդվզումը: Երևանում, Ախալքալաքում, Գանձակում, Թիֆլիսում, Բաքվում և Անդրկովկասի հայաշատ այլ քաղաքներում տեղի ունեցան բազմահազարանոց ցույցեր: Տեղ-տեղ դրանք ուղեկցվեցին բնակչության և ոստիկանության միջև արյունալի ընդհարումներով: Դրան նպաստած Ս.Դ. Հնչակյան կուսակցության «Արագած» մասնաճյուղի 1903թ. գործունեությունը նորագույն արխիվային փաստաթղթերով լուսաբանվեց Ա. Հայրապետյանի հաղորդման մեջ:

Ըստ Գ.Այվազյանի, Ալեքսանդրապոլի հասարակական միտքը 1850-1880-ական թթ. հայրենիքում մնալու, համախմբվելու, հայկական պետությունը հզորացնելու, ամուր լինելու քաղաքակրթական բարձր արժեքներին հաղորդակցվելու, միմյանց խնայելու, խաղաղ գոյակցելու պատգամներ է թողնում իր ուսումնասիրողներին:

19-րդ դարի Շիրակին էին նվիրված նաև Հ.Մուրադյանի, Ա.Շահինյանի հաղորդումները:

Խոսելով 1918-1921թթ. Ալեքսանդրապոլի գավառում թուրքական ժխտողական քաղաքականության դրսևորումների մասին Գ.Ալեքսանյանը կարևորեց այն, որ թեև միջազգային գիտական շրջանակներում ժխտողականությունն ընկալվում է որպես ցեղասպանության վերջնափուլ, երբ ազգի ոչնչացումից հետո արմատախիլ են արվում ազգի մշակույթը և պատմական հիշողությունը, Թուրքիայում այն դրսևորվել է ցեղասպանության իրականացման հետ միաժամանակ:

Նույն ժամանակաշրջանին էր վերաբերում Գ.Մախմուրյանի հաղորդումը՝ ԱՄՆ բարեգործական կոմիտեների ծավալած գործունեության մասին՝ նորահայտ արխիվային փաստաթղթերի հիման վրա:

Անդրադարձներ եղան նաև հայոց պատմության, ժողովրդագրության տարբեր խնդիրների լուսաբանմանը. Ա.Ակոպովը, իր զեկուցումը նվիրելով Հայոց Բագրատունյաց թագավորության անկման պատճաններին, եզրահանգել է, որ Վասիլ II-ի շուրջ հիսունամյա հետևողական և հեռա-

տես քաղաքականության հետևանքով կայսրությունն առանց լուրջ ջանքեր գործադրելու ոչ միայն կարողացավ տիրանալ Դավիթ Գյուրապաղատի ժառանգությանը, այլ նաև հող տեղեղեց հետագայում Բագրատունյաց Հայաստանի մայրաքաղաք Անին ևս կայսրությանը միացնելու համար, որը և հաջողությամբ իրագործվեց 1045թ.:

Հ.Ամիրջանյանը խոսեց Հովսեփ Արքեպիսկոպոս Արղությանի գործունեության, Ֆ.Մովսիսյանը՝ արևմտահայերի ազգային սահմանադրության ընդհանուր գծերի ու սկզբունքների, Ա.Գասպարյանը՝ Զաքարիա սարկավազ Քանաքեռցու Պատմության, Հ.Մուրիայանը 1919թ. Թիֆլիսի հայ-վրացական խաղաղարար կոնֆերանսի աշխատանքների, Մ.Նաջարյանը Կ. Պոլսի Հայոց Ազգային ժողովում Կիլիկիայի (Սսի) կաթողիկոսության խնդրի մասին: Արտերկրից ժամանած գիտնականների ուշադրության կենտրոնում հայ համայնքի կամ հայազգի պատմական հասարակական գործիչների դերն ու նշանակությունն էր տվյալ երկրի քաղաքական, հասարակական, տնտեսական կյանքի զարգացման մեջ. «Բաթումիում կապիտալիզմի զարգացման պատմությունից.Ա.Մանթաշև» /Օ. Գոգոլիշվիլի, Թ.Պուտկարաձե-Վրաստան/, «Հայրերը չերթեզական հեծելագոր գնդի ռազմական տարեգրության մեջ» /Ռ.Կանդոր-Ռուսաստան/, Անեցիների գաղթը Ղրիմ և դրա թվագրումը /Տ.Սարգսյան-Ռուսաստան/, «Հայերի դերը XVIII-XXդ. սկզբին Հյուսիսային Գովկասի տնտեսական և քաղաքական զարգացման մեջ» /Տ.Նևսկայա-Ռուսաստան/, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը լեռն հեղինակների հրապարակումներում» /Զ.Շմուրլո-Լեհաստան/, «Խարկովի հայկական համայնքը XIXդ. երկրորդ կեսին-XXIդ. սկզբին» /Ա.Շպորտ/:

Վերջին տարիներին բավական հաճախակի են դարձել անդրադարձները ծպտյալ (գաղտնի, թաքուն, կրիպտո) կամ այլախոս ու այլադավան հայերի հիմնախնդիրներին: Մասնավորապես, ուսումնասիրություններ են կատարվում ու հորվածներ հրատարակվում թուրքացած, արաբացած, քրդացած, մանկեղական, կաթոլիկ հայերի մասին: Այս համատեքստում աստիճանաբար հայերի պատմությանն էր անդրադարձել Ա.Մալոյանը:

Բնակչությանը, նրա թվաքանակին, աճի օրինաչափություններին, կազմին, տեղաշարժերին և տարաբնակեցմանը վերաբերող տեղեկություններն ունեն երկրատնտեսական, աշխարհաքաղաքական ու գիտական կարևոր նշանակություն: Այս դրույթը հիմք ընդունելով՝ Ա.Բոյաջյանը վերլուծել էր Շիրակի մարզի բնակչության թվաքանակի և կազմի փոփոխություններն ըստ Հայաստանի Հանրապետության 2001 և 2011թթ. մարդահամարի արդյունքների և պարզել, որ Շիրակի մարզում հայերի թիվը նվազել է 30852-ով կամ 11%-ով, եզդիներինը՝ 47-ով կամ 4,8%-ով, իսկ ռուսներինն ավելացել է 52-ով կամ 4,9%-ով:

Ազգաբանություն. Այս մասնաճյուղում աշխատանքներ ծավալեցին ազգագրագետները, բանագետները, թանգարանագետները: Հարուստ թեմատիկ-բովանդակային համատեքստում անդրադարձ եղավ Շիրակում և Վանանդում օձի և օձամանուկի պաշտամունքի դրսևորումներին /Մ. և Լ.Պետրոսյաններ/, հայ ժողովրդական հավատալիքներում և սնահավատական գրույցներում թպղայի դրսևորումներին /Հ.Գալստյան/, Գարսի բանահյուսական ժառանգությանը /Է. և Մ. Խենյաններ/, 1926 թ. Լենինականի և 1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժերի համեմատական վերլուծությանը /Թ.Աղանյան/, 20-րդ դարի 80-ական թվականների Շիրակի երաժշտական կենցաղին /Հ.Պիկիսյան/, Գյումրի քաղաքի օրինակով կրեատիվ քաղաքի էթնոհոգեբանական ասպեկտներին /Կ.Սահակյան, Ռ.Հովհաննիսյան/, Գյումրու Մբ Յոթ Վերք և Մբ Նշան եկեղեցիների արտաքին և ներքին հարդարանքին /Ք.Ավետիսյան/, Ալեքսանդրապոլում երեխաների սոցիալականացման ձևերին ու եղանակներին /Կ.Բազեյան/, Դվինի կրթամշակութային կենտրոնի

արժևորմանը /Ն.Հակոբյան/, XIX դ. Շիրակում գերմանացի ճանապարհորդների բնագիտական և մշակութաբանական ուսումնասիրություններին /Հ.Մելիք-Ադամյան/, Հայաստան ներգաղթած սիրիահայերի ազգագրական դիմապատկերին /Ա.-Ստեփանյան/: Ա.Գյուլբուդաղյանը խոսեց հանրակրթական դպրոցում հայ ազգագրության, ազգային մշակույթի դասավանդման մեթոդամանկավարժական հարցերի մասին:

Հետաքրքիր տեսակետներով գիտաժողովին ներկայացան թանգարանագետները. Ա.Ասոյանը՝ Հուշային թանգարանների առանձնահատկությունները, Մ.Հարոյանը՝ Մ. Մերկուրովի տուն – թանգարանի Կ.Նիգարյանի հեղինակային ցուցադրության սեմիոտիկ վերլուծություն, Լ.Գևորգյանը՝ Ազգագրության բացօթյա թանգարանների ձևավորման սոցիալ-տնտեսական պատճառները, Ա.Գրիգորյանը՝ Շիրակի և Լոռու մարզի թանգարաններին՝ որպես կրթության ակտիվ տարածքներ, Ա.Նազարյանը՝ առջանց հարթակում Գյումրու թանգարաններին վերաբերող հաղորդումներով:

Ճարտարապետություն և արվեստաբանություն. Արվեստաբանները հիմնականում անդրադարձան Գյումրու ճարտարապետության ու կերպարվեստի արդի խնդիրներին, այդ թվում՝ Գյումրու գերեզմանատների հուշարձանների տիպաբանական և գեղարվեստական առանձնահատկություններին /Ա.Գրիգորյան/, Խաչատակի աստիճանաձև հորինվածքների խորհրդաբանական ստուգաբանությանը /Ա.Գրիգորյան/, Նախիջևանի Յոնայի Սբ Աստվածածին եկեղեցու արտաքին հարդարանքին /Լ.Կարապետյան/, 1960-ականների Շիրակի գեղանկարչական դպրոցին, Գյումրու հետերկրաշարժյան մշակութային խնդիրներին /Ա.Մարգարյան/, զարգացած միջնադարի հայկական պաշտամունքային ճարտարապետության մեջ Եղեգնամոր (Չանգլի) տաճարի դերին /Դ.Նահատակյան/, անկախության տարիներին Հայաստանում ուսումնական շենքերի ճարտարապետական զարգացումներին /Ն.Քերթմենջյան/:

Բանասիրություն. Գիտաժողովի ամենաստվարածավալ մասնաճյուղը բանասիրությունն էր, որտեղ քննարկվեցին լեզվաբանական և գրականագիտական բազ-

մաթիվ թեմաներ՝ վերլուծական, համեմատական, գրախոսական, հրապարակախոսական ուղղվածությամբ: Հանդես եկան ինչպես անվանի գիտնականներ, այնպես էլ երիտասարդ հետազոտողներ, որոնց աշխատանքները մեծ հետաքրքրություն ու քննարկումներ առաջ բերեցին:

Գիտաժողովի շրջանակներում տեղի ունեցավ նաև Բեյրութի «Հայկազեան հայագիտական հանդեսի» 36-րդ հատորի շնորհանդեսը՝ մասնակցությամբ Հայկազեան համալսարանի նախագահ՝ դոկտոր Ա. Հայդոստյանի և «Հայկազեան հանդեսի» խմբագիր՝ դոկտոր Ա.Դագեայանի, որոնք արդեն տարիներ շարունակ ակտիվ համագործակցում են ԳԱԱ Շիրակի ՀՀ կենտրոնի հետ: Ընդհանուրով, որին տեղի գիտնականների հետ մեծ ոգևորությամբ մասնակցեցին նաև դրսեկ հյուրերը, ցուցադրեց երկու հայագիտական կենտրոնների միջև ստեղծագործական ու գիտական լուրջ կապերի գոյությունը և դրանք շարունակելու կարևորության գիտակցումը:

Գիտաժողովն ուներ նաև մշակութային միջոցառումների մեծ ծրագիր, նրա կազմակերպիչները գիտաժողովի մեծաքանակ հյուրերին հնարավորություն ընձեռե-

ցին մասնակցելու «Գյումրու օրվա» միջոցառումներին՝ կենտրոնի ազգագրագետների կողմից ավանդաբար կազմակերպվող «Հացի տոնին», ազգային կերակրատեսակների պատրաստմանը և համոտեմանը, ինչը անմոռանալի տպավորություն թողեց գիտաժողովի մասնակիցների, հատկապես դրսեկների վրա:

Լույս տեսավ Կենտրոնի գիտաշխատող Բնգա Ավագյանի «Հիշողություններ մեր ընտանիքի պատմության մի քանի պահերից. Աղասի Մակարյանի հուշապատումը», որը հեղինակի «Մեծ եղեռնը վերապրածները» մատենաշարի չորրորդ գիրքն է:

Գիրքը լույս է ընծայել «Էլդորադո» հրատարակչությունը: Այս անգամ մշակվել, պատմական փաստերի հետ համադրվել են Արևելյան Հայաստանում 1918-1920թթ. Հայոց եղեռնը վերապրած ջաջուրցի 14-ամյա պատանու՝ Աղասի Ալեքսանի Մակարյանի հիշողությունները: Գիրքը պատմականի, փաստագրականի, աղբյուրագիտականի և ազգագրականի հետ մեկտեղ ունի նաև գեղարվեստական արժեք: Հուշերը գրվել են 1915թ. Մեծ եղեռնից 61 տարի անց (Աղասին ծնվել է 1904թ. Ջաջուր գյուղում, որը 9 կմ է հեռու Գյումրի քաղաքից): Հուշերում

նկարագրվում են 1918թ. Ադրուլադից Ջաջուր տանող ճանապարհին խաղաղ բնակչության շարքերում գտնվող տղամարդկանց ճակատագիրը, 1920թ. հայ-թուրքական պատերազմը, Մուստաֆա Քեմալի արշավանքը, Ալեքսանդրապոլի գավառի հայերի կոտորածները «Ջարդի (Հերհերի) ձոր» կոչվող վայրում և Կարսի՝ մահվան համակենտրոնացման ճամբար դարձած գորանոցներում: Այս ջարդերը Աղասի Մակարյանը որակավորում է ոչ միայն որպես իր գերդաստանի ողբերգական ճակատագիր, այլև հայոց պատմության ողբերգական էջ և խոշոր ոճրագործություն: Իր հուշերում Մակարյանը ամփոփել է նաև իր ընկերների, ազգականների, մերձավորների, հարևանների, անգամ թուրքերի երկխոսությունները, որոնք բացառիկ տեղեկություններ են պարունակում պատմաքաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, ազգագրական առումով: Վերապրածը խնդիր է դրել ներկայացնել իր տոհմածառը և խոր ցավ է ապրում թուրքերի ջարդերի գոհը դարձած տոհմակիցների ճակատագիրը ներկայացնելիս: Հիշողություններում կարևոր տեղեկություններ կան Կարսի ամերիկյան որբանոցի, Արգինեի կիրճում կազմակերպված զանգվածային կոտորածների, Ալեքսանդրապոլի Սև դուլի, թուրքերի կողմից Ալեքսանդրապոլը լքելու ժամանակ Սև դուլի տարածքում ցարական Ռուսաստանի գույքը թալանելու և այլնի մասին: Ուշագրավ է Երևանի նահանգի Ալեքսանդրապոլի գավառին, Կարսի մարզի հայկական գյուղերին և Կարս քաղաքին վերաբերող պատմական, աշխարհագրական և ազգագրական բնութի սովյալներով ու տեղեկություններով հիշողությունները համայրելու և հարստացնելու փորձը: Գիրքը հարուստ է ծանոթագրություններով, պատմական քարտեզներով, լուսանկարներով, օտար բառերի և արտահայտությունների բառարանով: Գիրքը հասցեագրված է Մեծ եղեռնի թեմայով զբաղվողներին և ընթերցողների լայն շրջանակին: